

Jean-Paul Demoule, MAIS OÙ SONT PASSÉS LES INDO-EUROPÉENS?

Le mythe d'origine de l'Occident.
La librairie du XXIe siècle, Seuil, France 2014, 748 pp.*

Բանալի բառեր – Հնդկրոպացիներ, Հնդկրոպական լեզուներ, Հնդկրոպական լեզուներու ձիւղաւորում (լեզուներու ծառ), Հնդկրոպացի սկզբնական մայր ժողովուրդ, Հնդկրոպական սկզբնական հասարակաց բնօրրան, Հնդկրոպական սկզբնական մայր լեզու, Հնագիտութիւն, Լեզուաբանութիւն, Պատմութիւն, Առասպելաբանութիւն, Ցեղապաշտական խտտորում:

Ըստ լեզուաբաններու և այլ մասնագէտներու՝ գոյութիւն ունի հնդկրոպական լեզուներու ընտանիք մը, որուն մաս կը կազմեն լատինական լեզուները (ինչպէս՝ ֆրանսերէնը, իտալերէնը, սպաներէնը), պալական լեզուները (ինչպէս՝ ռուսերէնը և պալքանեան լեզուները), գերմանական լեզուները (ինչպէս՝ գերմաներէնը և սկանտինաւեան լեզուները), այլև հնդկական, իրանական, կելտական, պալթիական լեզուները, նաև հայերէնը, ալպաներէնն ու յունարէնը: Բայց արդեօք եղած է երբևիցէ հնդկրոպացի ժողովուրդ մը և արդեօք խօսած է ան հասարակաց լեզու մը... Արդի լեզուաբանութեան, ինչպէս և հնագիտութեան մեծ մարտահրաւերներէն մէկն է ճշտել այդ մայր ժողովուրդին ու այդ սկզբնական լեզուին ծննդավայրը՝ եթէ իրապէս անոնք գոյութիւն ունեցած են:

Ժան-Փօլ Տրմուլ, այդ գործին լծուած, իր այս գիրքով կու գայ ըսելու, որ հնագիտական, լեզուաբանական, կենսաբանական թէ առասպելաբանական ներկայ տուեալներով կարելի չէ անվարան հաստատել նման նախաժողովուրդի մը գոյութիւնը, ճշտել անոր տեղափոխութիւններն ու տարածքային նուաճումները, և թէ այդ լեզուներուն միջև առկայ նմանութիւնները մեկնաբանելու համար այլ բնորոշներ պէտք է կառուցուին, այլ բացատրութիւններ որոնուին:

Մինչև վերջերս կար, նոյնիսկ տակաւին հիմա կայ այն տեսակէտը, թէ հազարամեակներ առաջ հնդկրոպացիները ծագում առած են մէկ վայրէ մը, ունեցած են մէկ լեզու մը, ապա տարածուած դէպի արևելք ու արևմուտք՝ ձիւղաւորուելով ու վերածուելով բազմաթիւ ազգակից ժողովուրդներու և զարգացնելով նոյն արմատէն սերած բազմաթիւ լեզուներ: Այս ծիրէն ներս ստեղծուած է նաև «արիական» գերակայութեան առասպել մը, որ ուրիշ ազգակներու կարգին օգտագործուած է մէջտեղ բերելու համար ցեղապաշտական գաղափարաբանութիւն մը՝ 20-րդ դարու

Կ. (ԺԳ) Գրաթի. թիվ 3 (51) հուլիս-սեպտեմբեր, 2015

Վ.Վ. համահայկական հանդէս

*Ընդունուել է տպագրութեան 30.07.2015:

իր ահաուր հետևանքներով:

Ատեն է, կ'ըսէ հեղինակը, որ ներկայ գիտութեանց և արհեստագիտութեանց նոր միջոցներով ու կարելիութիւններով վերանայման ենթարկուի երեք դարէ ի վեր մշակուած հնդկերոպական վարկածը, որ Աստուածաշունչէն (ուստի և հրէական պատումէն) տարբեր ծագում մը կը փորձէ գտնել հնդկերոպացիներուն համար:

Հեղինակին նպատակը չէ հնդկերոպացիներու ծագման վերաբերեալ նոր վարկած մը առաջադրել կամ հակիլ կողմերէն որևէ մէկուն:

Գրքին սկիզբը հեղինակը կը ներկայացնէ 12 կանոնական թեզերը (thèses canoniques) (կամ դրոյթները), որոնց վրայ ընդհանրապէս յենած են մասնագէտները, իսկ գրքի աւարտին՝ իր կողմէ առաջադրուած 12 հակաթեզերը, իսկ անոնց միջև՝ 572 էջերու վրայ, մանրամասն կերպով կու տայ իր և ուրիշներու պրպտումները, մէկ առ մէկ բացատրելով բոլոր առկայ վարկածները, որոնք յատկապէս վերջին երկու հարիւր տարիներուն մշակուած են, ապա բծախնդրութեամբ կը նշէ բոլոր հակասութիւնները, որոնք գոյութիւն ունին այդ վարկածներուն միջև:

Հատորը ամբողջացած է քարտէզներով ու տախտակներով, որոնք ցոյց կու տան հնդկերոպացիներու ծագման, տեղաշարժերու և լեզուի ճիւղաւորման մասին արծարծուած զանազան տեսակէտները: Ճոխ մատենագիտութիւն մը կը գրաւէ գրքին 72 էջերը: Անձնանուններու, տեղանուններու, լեզուներու և լեզուախումբերու, հասկացութիւններու, հնագիտական մշակոյթներու, հաստատութիւններու, գրութիւններու և այլ նիւթերու, վերջապէս ժողովուրդներու անուններու ընդարձակ հինգ ցուցակներով կը փակուի հատորը:

Ան կը կարդացուի մեծ հետաքրքրութեամբ, երբեմն ալ երգիծական գործի մը ստեղծած հաճոյքով, քանի որ Տրմուլ չի վարանիր նաև հեգնելու քարացած ու յամառօրէն կրկնուող տեսակէտներն ու մօտեցումները, մանաւանդ երբ ցեղապաշտութեան կ'առաջնորդեն անոնք:

Այս հատորը յատուկ հետաքրքրութիւն կը ներկայացնէ մեզի՝ հայերու համար ևս, քանի որ տակաւին վերջնական կերպով չեն յստակացած հայ ժողովուրդի ու հայերէնի ծագման հարցերը, որոնք ցարդ կը կապուէին հնդկերոպացիներու ձակատագրին, ու միայն վերջին տասնամեակներուն է, որ ակելի ինքնուրոյն մօտեցում կը ցուցաբերուի, ամրապնդելով մեր գոյութիւնը Հայկական բարձրաւանդակի վրայ՝ արձանագրուած պատմութեան սկիզբէն ի վեր, դրացնութեան մէջ հիթիթներուն կամ խեթերուն, հուրիներուն, միտանիներուն, սումերներուն և այլոց, երբեմն նոյնանալով անոնց հետ, երբեմն բաժնելով նոյն բնօրրանը: Գրքին տարբեր գլուխներուն մէջ, ուրիշ հնդկերոպացի ժողովուրդներու կարգին, կը յիշատակուին հայերն ու հայերէնն ալ, թէկուզ պարագայաբար: Առաջադրուած նոր հետազօտութիւնները այս առնչութեամբ ալ կրնան նոր լոյս սփռել մեր պատմութեան վրայ:

Ժան-Փօլ Տրմուլ երոպական նախապատմութեան դասախօս է Փարիզ-1 (Փանթէն-Սորպոն) համալսարանը և անդամ՝ Ֆրանսայի համալսարանական հիմնարկին: Յատկապէս աշխատած է հնագիտական մարզին մէջ: Մասնագիտացած է Եւրոպայի նոր քարի դարու և երկաթի դարու պատմութեան մէջ, հնագիտութեան պատմութեան ու անոր գաղափարական կառուցումներուն և այդ ճամբով ալ՝ «հնդկերոպական խնդիրն» մէջ: Գրած է երեք հարիւրէ ակելի յօդուածներ, այլև բազմաթիւ գրքեր՝ իբր հեղինակ, խմբագիր կամ համախմբագիր:

Ստորև թարգմանաբար կը մատուցուին Տրմուլի կողմէ մատնանշուած կանոնական թեզերն ու անոնց հակաթեզերը (այստեղ տրուած յաջորդաբար): Մեր գրութեան նպատակը չէ վերլուծել ու արժևորել այդ թեզերն ու հակաթեզերը, այլ զանոնք ներկայացնել առ ի ծանօթացում: Մասնագէտներուն կը մնայ արտա-յայտուիլ, հակաձառել կամ համամտութիւն յայտնել հեղինակին:

Հնդկրոպական պաշտօնական վարկածը՝ 12 կանոնական թեզերը ու անոնց հակաթեզերը

Թեզ 1. Հնդկրոպական լեզուները, որոնք նուագագոյնը երեք հազար տարի առաջ կը խօսուէին արևմտեան Եւրասիոյ մեծ մասին մէջ, իսկ ներկայիս կը խօսուին աշխարհի մէկ կարևոր մասին մէջ, կը կազմեն լեզուներու միատարր ընտանիք մը, որ կը պարփակէ 12 ենթաընտանիքներ, և զոր լեզուաբանները կը պատկերացնեն որպէս մէկ ու միակ ծառ մը՝ հասարակաց սկզբնական վերակերտուած լեզուէ մը յառաջացած:

Հակաթեզ 1. Հնդկրոպական լեզուները, որոնք նուագագոյնը երեք հազար տարի առաջ կը խօսուէին արևմտեան Եւրասիոյ մեծ մասին մէջ, իսկ ներկայիս կը խօսուին աշխարհի մէկ կարևոր մասին մէջ, կը կազմեն լեզուներու միատարր ընտանիք մը, որ կը պարփակէ 12 ենթաընտանիքներ: Այս լեզուախումբը ներկայացնելու կարգ մը լեզուաբաններու որդեգրած ծառակերպ պատկերացումները հնարաւոր միակ տրամաբանական բնորոշները չեն՝ նկարագրելու համար անոնց յարակցութիւնները:

Թեզ 2. Այս լեզուներուն միջև ազգակցութիւնը յայտնաբերուած է 1786-ին՝ անգլիացի William Jones-ի կողմէ ու ձևակերպուած գերմանացի Franz Bopp-ի կողմէ ԺԹ. դարու սկիզբը և շարունակաբար խորացուած է անկէ ի վեր:

Հակաթեզ 2. Երեք դարէ ի վեր կատարուող յարատև հետազոտութիւնը՝ գտնելու համար կապակցութիւնը այդ լեզուներուն և իրենց ենթադրեալ կազմաւորման վայրին միջև, կը ներկայանայ նաև որպէս ծագման առասպելի (mythe) մը կերտումը, որ հնդկրոպացի ժողովուրդներուն պիտի տար ինքնութիւն մը, տարբեր իրենց ծագման պաշտօնական առասպելէն, այսինքն՝ Աստուածաշունչի պատմածէն. առասպել մը, որ զիրենք պարտական կը ձգէ հրեաներուն, զորս տևաբար հալածած են բազմաթիւ դարերէ ի վեր՝ մտազարութեան կացութեան մը մէջ:

Թեզ 3. Սկզբնական կամ նախնական լեզուի ու հնդկրոպական լեզուներու ծառի վերակառուցումը հիմնուած է երկու դարու լեզուաբանական հետազոտութիւններու և քանակական լեզուաբանութեան¹ ամենէն արդիական մեթոտներուն վրայ:

Հակաթեզ 3. Սկզբնական կամ նախնական լեզուի ու հնդկրոպական լեզուներու ծառի վերակառուցումը, հակառակ երկու դարու լեզուաբանական հետազոտութիւններու և քանակական լեզուաբանութեան ամենէն արդիական մեթոտներու ներդրումին, տակաւին համախոհութիւն չի յառաջացներ:

Թեզ 4. Այս սկզբնական լեզուն կը խօսուէր սկզբնական ժողովուրդի մը կողմէ:

Հակաթեզ 4. Համախոհութիւն չէ գոյացած նաև վերակազմուած սկզբնական լեզուի կարգավիճակին առնչութեամբ. ոմանց համար՝ պարզ վերացարկում մը և «համապատասխանութեանց դրոշմները մը», ուրիշներու համար՝ իրապէս խօսուած լեզու մը սկզբնական ժողովուրդին կողմէ,՝ երկուութիւն մը, որ յաճախ կը յայտնուի հնդկրոպագէտներու հրատարակութիւններուն մէջ:

Թեզ 5. Այդ սկզբնական ժողովուրդը կ'ապրէր սկզբնական բնօրրանի մը մէջ,

¹ Կամ լեզուաժամանակագրութեան (glottochronologie):

այսինքն՝ Երասիոյ հողատարածքին վրայ տեղ մը, սահմանագծուած ու ճշտորոշուած՝ տեղադրուած շնորհիւ լեզուաբանական հնէաբանութեան (paléontologie linguistique) ու հնագիտութեան:

Հակաթեզ 5. Մէկ ու միակ և տեղորոշուած սկզբնական բնօրրանի մը գաղափարը կարելի վարկածներէն մէկն է միայն՝ բացատրելու համար լեզուներու առնչակցութիւնները:

Թեզ 6. Լեզուաբանական հնէաբանութիւնը թոյլ կու տայ վերակազմել սկզբնական ժողովուրդին բնական միջավայրը, տնտեսութիւնն ու մշակոյթը՝ շնորհիւ հասարակաց բառերու առկայութեան հնդկերոպական բոլոր լեզուներուն կամ անոնց մեծամասնութեան մէջ:

Հակաթեզ 6. Լեզուաբանական հնէաբանութեան օգտագործումը կը յանգեցնէ բազում հակասութիւններու և յարակարծութիւններու (apories) և շրջանաձև տրամաբանութեանց (raisonnements circulaires)²:

Թեզ 7. Հնդկերոպական լեզուներու տարածումը իրականացած է գաղթերու և նուաճումներու շնորհիւ՝ մեկնելով նախնական բնօրրանէն՝ ժողովուրդներու կողմէ, որոնց հնագիտական ընթացքին կրնանք հետևիլ և որոնք կը յանգին հնադարեան ու միջնադարեան գրութիւններու նկարագրութիւններուն:

Հակաթեզ 7. Այն բնորոշը, թէ՛ «հնագիտական մշակոյթներու» տարածումը նոյն համրանքով «ժողովուրդներու» կը համապատասխանէ՝ թէ՛ բնապաշտական է և թէ՛ ուղղակի ներշնչուած է ԺԹ. դարու ազգ-պետութիւններու օրինակէն: Չի համապատասխաներ բազմաթիւ կացութիւններու, որ մեզի կը մատուցեն թէ՛ միւս ցամաքամասերու ազգագրութիւնը և թէ՛ երոպական վերին միջին քարու դարու նախապատմական ժողովուրդներու պատմութիւնն ու հնագիտութիւնը:

Թեզ 8. Կենսաբանական մարդաբանութիւնը, կմախքներու, ոսկրային տարրաբանութեան և ներբջիջային ժառանգականութեան բաղադրիչի (ADN) ուսումնասիրութեամբ, կը նպաստէ, որ վերակազմենք գաղթերու ճանապարհները:

Հակաթեզ 8. Առանց վերադառնալու այն խոտորումներուն և սխալանքներուն, որոնք կատարուած են երոպական ֆիզիքական մարդաբանութեան կողմէ, ներառեալ մինչև 1980-ական թուականները, ոսկրային տարրաբանութեան և ներբջիջային ժառանգականութեան բաղադրիչի՝ խոտումնալից հեռանկարները տակաւին սաղմնային վիճակի մէջ են՝ նկարագրելու համար գաղթերու ճանապարհները:

Թեզ 9. Հին հնդկերոպացի ժողովուրդներու տարբեր կրօններու և առասպելաբանութիւններու բաղադրատեսան շնորհիւ կարելի է վերակազմել այդ ժողովուրդներու սկզբնական առասպելաբանութիւնը, ինչպէս անոնցմէ մեզի հասած տարբեր գրութիւններու բաղադրատեսամբ կրնանք նոյնպէս վերակազմել անոնց հաստատութիւնները կամ անոնց բանաստեղծութիւնը:

Հակաթեզ 9. Եթէ գոյութիւն ունին անհերքելի նմանութիւններ ու համապատասխանութիւններ Երասիոյ որոշ թիւ մը առասպելաբանութեանց միջև, շատ պարզունակ կերպով մօտեցած կ'ըլլանք հարցին, եթէ անոնցմով փորձենք ներկայացնել հնդկերոպական սկզբնական միատարր առասպելաբանութիւն մը: Չկան երկ-միանշանակ (bi-univoque) համապատասխանութիւններ լեզուներուն և առաս-

² Այսինքն՝ մեկնելով վարկածէ մը հասնիլ նոյն այդ վարկածին:

պելաբանություններուն միջև, և ասիկա կը վերաբերի նաև մեզի հասած այլ հին գրություններու վերլուծումին:

Թեզ 10ա. Գիտության այս բոլոր ձիւղերու համընկնումը մեզի հնարաւորութիւն կու տայ սկզբնական ժողովուրդի սկզբնական բնօրրանը տեղադրելու Սև ծովու հիւսիսի տափաստաններուն մէջ՝ մեր թուարկութենէն առաջ Ե. հազարամեակին:

Թեզ 10բ. Գիտության այս բոլոր ձիւղերու համընկնումը մեզի հնարաւորութիւն կու տայ սկզբնական ժողովուրդի սկզբնական բնօրրանը տեղադրելու Անատոլիոյ մէջ (Թուրքիա)՝ մեր թուարկութենէն առաջ Է. հազարամեակին³:

Թեզ 10գ. Գիտության այս բոլոր ձիւղերու համընկնումը մեզի հնարաւորութիւն կու տայ սկզբնական ժողովուրդի սկզբնական բնօրրանը տեղադրելու Պալեստինայի ծովու եզերքները՝ մեր թուարկութենէն առաջ Ժ. հազարամեակին:

Թեզ 10դ. Գիտության այս բոլոր ձիւղերու համընկնումը մեզի հնարաւորութիւն կու տայ սկզբնական ժողովուրդի սկզբնական բնօրրանը տեղադրելու Եւրասիոյ զանազան վայրերուն մէջ:

Հակաթեզ 10. Ոչ մէկ համախոհութիւն գոյութիւն ունի սկզբնական ժողովուրդի ենթադրեալ սկզբնական բնօրրանին առնչութեամբ, նոյնիսկ եթէ ամենէն աւելի հրապարակայնացած մրցակից վարկածներն են մէկ կողմէ Սև ծովու հիւսիսային տափաստանները և միւս կողմէ Անատոլիոն. այս գլխաւոր թեզերէն իւրաքանչիւրը լաւ փաստարկներ ունի միւսին դէմ: Նոյնպէս, գոյութիւն չունի ոչ մէկ համախոհութիւն, բայց կան բազմաթիւ հակասական վարկածներ՝ այն ճանապարհներուն մասին, որ հնդկրոպացի ժողովուրդներէն իւրաքանչիւրը հետևած է մինչև իր պատմական բնակավայրը:

Թեզ 11. Հնդկրոպական երևոյթին խոտորումը այլազան ազգայնական գաղափարաբանություններու, մասնաւորապէս նացիզմի և ժամանակակից ծայրայեղ աջերու (կամ այլապէս ճանչցուած «նոր աջերու») կողմէ՝ լուսանցքային երևոյթ մըն է միայն, որ որևէ կապ չունի գիտական հետազոտութեան հետ:

Հակաթեզ 11. Ազգայնական կամ ծայրայեղական շարժումներու կողմէ անցեալ ու ներկայ չարաշահումը հնդկրոպական կանոնական բնորդին (modèle indo-européen canonique)՝ սկզբնական ժողովուրդի մը կերպարանքին տակ, որ մէկ սկզբնական բնօրրանէ մեկնած է, խոշորացնող հայելին է այն գաղափարաբանական պատկերացումներուն, որոնց հիմք կը ծառայէ այդ բնորդը:

Թեզ 12. Հնդկրոպական լեզուներու և զանոնք խօսած ժողովուրդներու կազմաւորման ու պատմութեան հարցը հիմնականին մէջ լուծուած կարելի է համարել:

Հակաթեզ 12. Եթէ ոչ որ կը փորձէ կասկածի ենթարկել հնդկրոպական կոչուած լեզուներու միջև առկա իսկական նմանութիւնները, ծառակերպ կեդրոնախոյս բնորդը իր ներկայ ձևերով չի կրնար վաւերացուած նկատուիլ՝ իր բազմաթիւ հակասութիւններուն պատճառաւ: Ասկէ զատ, այս բնորդին անցեալ թէ ներկայ խոտորումները ամենէն մեծ խստութեան կը մղեն մեզ: Ուստի շատ աւելի բարդ ու բազմաձիւղ բնորդի մը կարիքը կայ հազարամեակներու վրայ տարածուող պատմական երևոյթներու պարագային՝ հետազօտելու համար այն բազմաթիւ խնդիրները,

3 Այստեղ «Անատոլիա» հասկացոյթունը թոյրմիացաբար ընկալվում է արդի Թուրքիայի ողջ տարածքի իմաստով՝ ներառելով նաև հայկական բարձրավանդակը: Խմբ.:

որոնք ճանչցուած են «հնդկրոպական հարց» անուան տակ:

* * *

Իր վերջաբանին մէջ հեղինակը դիտել կու տայ, որ ծագման ու ինքնութեան հարցերը այսօր կը դրուին եզակի սրութեամբ մը և գիտնականներու պատասխանատուութիւնն է զգուշացնել ընդդէմ կեղծ ծագումներու և կեղծ ինքնութիւններու:

Հնդկրոպական հարցը սկիզբէն ի վեր գտնուած է չորս մասնագիտութիւններու խաչմերուկին՝ լեզուաբանութեան, հնագիտութեան, առասպելաբանութեան և կենսաբանական մարդաբանութեան, – առանց մոռնալու պատմութիւնը, – որոնք իրենք ևս տևաբար զարգացման ու փոխակերպման ընթացքի մէջ են: Զգալի յառաջխաղացքներ կը կատարուին այսօր այս բոլոր մարզերուն մէջ:

Այս գրքին նպատակը չէ դատապարտել, կ'ըսէ հեղինակը,– այլ մղել, որ դուրս գանք ծագումնաբանական առասպելէն: Օրինակի համար, գրութիւններու և հնագիտութեան համընկնումը կը թուի թելադրել, թէ մեր թուարկութենէն առաջ երկրորդ հազարամեակին Եւրասիոյ մէկ մասին վրայ կազմաւորուած է պրոնզէ դարու ազնուականութեան ու հերոսականութեան գաղափարաբանութիւն մը, զոր կը գտնենք առասպելներուն, բանաստեղծութեան, բայց նաև զարդանկարչութեան ու պատկերագրութեան մէջ, առանց որ ստիպուինք անոնց ծագումը փնտռել հազարամեակներէ եկած հասարակաց ու միակ աղբիւրի մը մէջ: Նոյնպէս, այլևս պէտք չէ Եւրոպայի սկզբնաւորումն ու նախապատմութիւնը նկատել ընկերութիւններու, ազգութիւններու և «մշակոյթ»ներու ծագումնաբանական յաջորդականութիւն մը, այլ որպէս բազմաբևեռ ու տևաբար վերակազմուող աշխարհի մը պատմութիւնը: Նման բնորդ մը նոյնպէս կարելի է նկատի ունենալ լեզուներու պարագային:

Անհրաժեշտ է փորձարկել ցանցային բնորդներ, բազմաբևեռ բնորդներ ու «քառասային» բնորդներ այն հսկայածաւալ տեղեկութիւններով, որ ունինք և որոնք պէտք է հանդիսանան գալիք հետազոտութիւններու հիմքը:

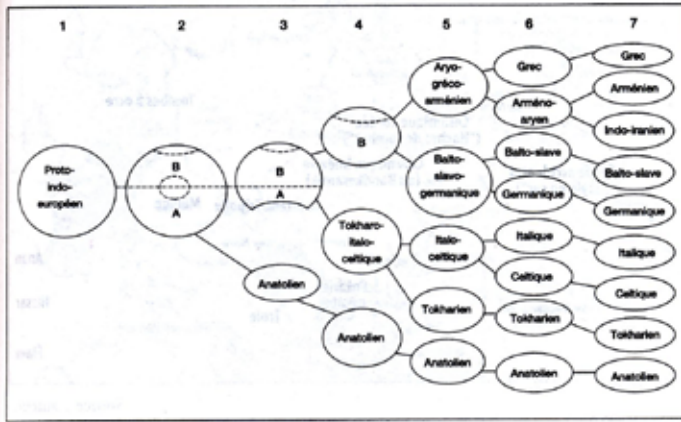
Շատ բարդ պիտի ըլլայ համաշխարհային բնորդը, որ կառուցուելու է. այնտեղ իրարու պիտի ընդդէմդրուին, երկար ժամանակի մը վրայ, տարածման, միաւորման, համամշակութայնացման, համընկնման, նոյնիսկ նուաճումներու երևոյթները...

Վրէժ – Արմէն Ե. Արթինեան (Մոնրեալ)

Վրէժ – Արմէն Ե. Արթինեան – Գրող, հրապարակագիր, ճարտարապետ: Հեղինակ **Ոստայն 1** (1987), **Ոստայն 2** (1988), **Ոստայն 3 – Հաղորդութիւն** (1999) և **Ոստայն 4 – Իմ ուղեպատումը** (2013 Ա. տպ., 2014 Բ. տպ.) յուշագրական–ուղևորական ժողովածուներուն, խմբագիրը՝ **Հայաստանի պատմական ատլաս / Historical Atlas of Armenia**–ին (1987), և խմբագրի երկու օգնականներէն մէկն ու գեղարուեստական խմբագիրը **ՀՅԴ Յուշամատեն / ալբոմ–ատլաս**–ին (Ա. հատ. 1992 և Բ. հատ. 2001):

Ստորև տրուող նկարները առնուած են նոյն հատորէն:

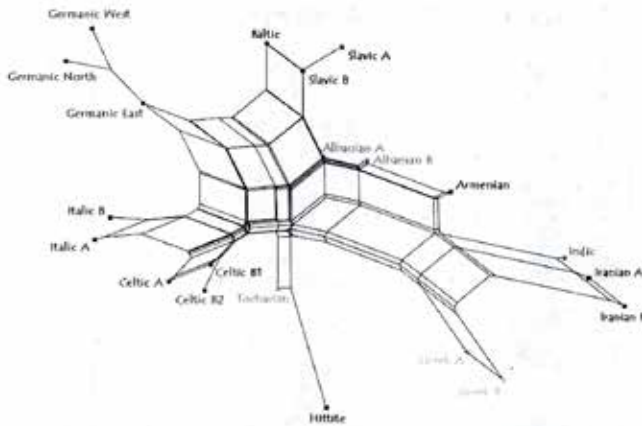
4. Arbre généalogique des langues indo-européennes, d'après Gamkrelidze et Ivanov

Source : James P. Mallory, *À la recherche des Indo-Européens. Langue, archéologie, mythe*, Seuil, 1997, p. 24.

Օրինակ սը հնդկերոպական լեզուներու ծառակերպ պատկերացման

18. Schéma des relations entre langues indo-européennes, d'après Paul Heggarty

Source : Paul Heggarty, Warren Maguire et April McMahon, « Splits or Waves? Trees or Webs? How Divergence measures and Network Analysis can unravel Language Histories », *Philosophical Transactions of the Royal Society*, B (2010), 365, fig. 3, p. 3833.

Օրինակ սը հնդկերոպական լեզուներու ցանցակերպ պատկերացման

Summary

JEAN-PAUL DEMOULE, MAIS OÙ SONT PASSÉS LES INDO-EUROPÉENS?

Vrezh – Armen E. Artinian (Montreal)

Keywords – Indo-Europeans, Indo-European languages, Indo-European migrations and expansion, Branching out of Indo-European languages (language tree), Original Indo-European people, Indo-European primary homeland, Proto-Indo-European language, Archeology, Linguistics, Anthropology, Mythology, History, Racist diversion

In «MAIS OÙ SONT PASSÉS LES INDO-EUROPÉENS?» (Le mythe d'origine de l'Occident, La librairie du XXIe siècle, Seuil, France 2014, 748 pp), its author, Jean-Paul Demoule challenges those for whom nothing remains unsolved in the questions concerning the existence of an original Indo-European people, their primary homeland and a proto-Indo-European language. He is convinced that, with the available data in the fields of archeology, linguistics, biology and mythology, we cannot confirm without hesitation the existence of such a primary people and determine its migrations and territorial conquests, and that other explanations have to be sought to interpret the irrefutable similarities between the Indo-European languages.

Demoule summarizes the 12 canonical theses related to the origins of the Indo-European family of languages, their branching out, the relationships between the languages constituting that family, the common homeland and its location, the migrations of the Indo-Europeans, their various cultural manifestations, mythology, the ideology of the supremacy of the Aryan race, etc. He analyses them in detail in the different chapters of the book, then presents his antitheses, concluding that we cannot consider the beginnings and the prehistory of Europe as a genealogical succession of societies, ethnic groups and «cultures», but the history of a multipolar world in continuous recomposition. A similar model can be considered also for the languages. Thanks to the abundant information gathered and the modern technological means we have today, those problems can be thoroughly researched in the future.

Резюме

JEAN-PAUL DEMOULE, MAIS OÙ SONT PASSÉS LES INDO-EUROPÉENS?

Вреж – Армен Е. Артинян (Монреаль)

Ключевые слова – Индоевропейцы, индоевропейские языки, индоевропейская миграция, ответвление от индоевропейских языков, исконные индоевропейцы, изначальная родина индоевропейцев, археология, лингвистика, антропология, мифология, история.

В работе «MAIS OÙ SONT PASSÉS LES INDO-EUROPÉENS?» (Le mythe d'origine de l'Occident, La librairie du XXIe siècle, Seuil, France 2014, 748 pp) автор – Жан-Поль Демул спрашивает тех, у кого ничего не остается нерешенным в вопросах, касающихся существования индо-европейского народа, их первичной родины и прото-индо-европейского языка. Он убежден, что, с имеющимися данными в области археологии, лингвистики, биологии и мифологии, мы не можем окончательно подтвердить существование такой первичной народности и определить путь ее миграции и территориальные завоевания, и что следует искать другие объяснения для интерпретации неопровержимого сходства индо-европейских языков.

Демул суммирует 12 канонических тезисов, связанных с происхождением индо-европейской семьи языков, их разветвлениями, отношением между языками составляющими эту семью, наличием и расположением общей родины, миграцией индоевропейцев, их разнообразными культурными проявлениями, мифологией, идеологией превосходства арийской расы и т.д. Он детально анализирует все это в различных главах книги, затем представляет свои антитезисы, заключив, что мы не можем рассматривать начало и предысторию Европы как генеалогическую преемственность обществ, этносов и «культур». Наоборот, мы можем рассматривать ее как историю многополярного мира находящуюся в непрерывной рекомпозиции. Подобная модель может рассматриваться также для языков. Благодаря собранной обильной информации и современным техническим средствам, которые мы сегодня имеем, эти вопросы могут быть тщательно изучены в будущем.

ԳՐԱԴԱՐԱՆԱԳՅՈՒՆՆԵՐ

Հ (ԺԳ) ԳՐԱԳԻՒՐ 3 (51) հայկա-սօսրոսեր, 2015

ՀՀԿ հասնահայկական հանրապետություն